

Innovative Educational Technology for Personal Development through Art Creative Activities
Иновативни педагогически технологии за личностно развитие чрез художественотворчески дейности

АПЛИКАТУРНИТЕ ПРИНЦИПИ И ТЯХНОТО ПРИЛОЖЕНИЕ ПРИ ОБУЧЕНИЕТО ПО АКОРДЕОН

Диана Станчева

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Представени са основни принципи за подбора на апликатура при изпълнението на музикални произведения на акордеон. Поставен е акцент върху преимуществата на апликатурата „Лист – Бузони“, която е напълно пренебрегната до момента в българската акордеонна методика – отсъства от нотните издания, не е застъпена в учебните пособия, убягва от вниманието в теоретичните методически трудове и не се прилага в изпълнителската практика у нас. Разгледани са накратко някои от по-важните фактори, които влияят върху апликатурата, специфични апликатурни особености при изпълнение на едногласна и многогласна фактура, както и особености, свързани с различията в конструкцията на десния и левия мануал при акордеона. Представените накратко принципи и технологични указания са извлечени от теоретичния и практически педагогически и изпълнителски опит – както чужд, така и личен.

Keywords: fingering, accordion, performing art, accordion methodology

Познанието за апликатурата спестява много напразни усилия в работата над музикалните произведения. То може както да съкрати дългия път на усвояване на дадена пиеса, така и да въоръжи изпълнителя с умения, осигуряващи скоростното му техническо развитие като цяло в процеса на обучение. Обратно, повърхностното познаване на апликатурните принципи води до спиране на развитието на акордеонистите на определен етап с диагнозата „недостиг на техника“.

В българската акордеонна методика въпросът за апликатурата не е достатъчно изяснен, съдейки от изпълнителските изяви на учениците и студентите и от написаното в нашата методическа литература.

Авторът няма претенцията, че в следващите редове ще предложи апликатурни принципи, неизвестни досега в изпълнителската практика. Скромната цел тук е да бъдат представени систематизирано (без претенцията за пълна изчерпателност) отдавна открити истини за апликатурата, като бъде поставен акцент на онези от тях, които не са известни на българската акордеонна методика и изпълнителска практика, като цяло.

Какво знаем и какво не знаем за апликатурата?

Онова, което трябва да знае всеки начинаещ и със сигурност знае всеки педагог и изпълнител, е, че техническата стабилност, както и изразителността при изпълнението до голяма степен зависят от апликатурата. Посредством апликатурата се търси най-естественият и удобен начин, чрез който ръката се приспособява към клавиатурата в зависимост от художествено-техническите задачи, които поставя пред изпълнителя всяка музикална творба. Апликатурата се уточнява още в началния етап на детайлната работа над произведението – при неговото подробно разчитане, и понякога търпи частични изменения при цялостното му оформяне, когато се прави последна ревизия на регистрите, свирите се цялостно, в темпо и с по-друга организация на изпълнителските движения. Колкото по-ясна и цялостна е предварителната представа за преследвания краен художествен резултат, толкова по-удачна пръстовка ще бъде подбрана още в самото начало. Така ще бъде съкратен пътят на техническото усвояване на музикалната творба и ще бъде сведена до минимум необходимостта от апликатурни изменения впоследствие – всеки знае колко неприятности може да създаде промяната на пръстовката в една по-напреднала фаза на работа над дадено произведение.

Върху апликатурата влияят ред фактори: фактура, темпо, шрих, индивидуални особености на ръцете, постановка, смяна на регистрите превключватели. Тези фактори действат комплексно, затова и при определяне на пръстовката съществува разнообразие от варианти. Универсална апликатура няма. Има апликатурни принципи, които са се оформили и са изкристализирали във вековната музикална традиция на поколения изпълнители. Музикалните теоретици са описали тези принципи и акордеонистите могат да ги ползват наготово, без да се налага да ги преоткриват стъпка по стъпка по метода „проба – грешка“ толкова изпълнителски поколения, колкото са били необходими на другите инструменталисти, чиято история е много по-стара от акордеонната. Както е известно, недостатъкът на емпиричния метод е, че отнема твърде много време, а в нашия забързан век това е разкош, който рядко някой може да си позволи, без да се провали като изоставащ.

Поради различията в конструкцията на десния и левия мануал при акордеона ще бъдат засегнати и някои от специфичните особености на апликатурата отделно за дясна и лява ръка. Налага се и разграничаване на апликатурата при едногласна и многогласна фактура.

И така, ние, акордеонистите – педагози и изпълнители, познаваме ли добре апликатурните принципи и прилагаме ли ги в практиката? Някои – да, други – не.

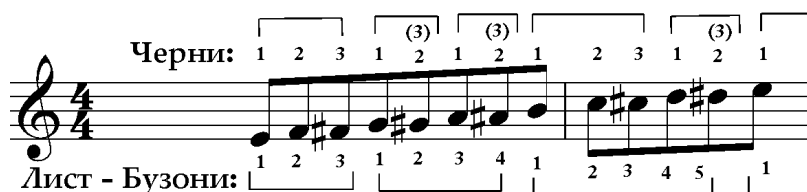
Онова, което не знаем за апликатурата (поне що се отнася до дясна ръка), е могло да бъде научено от акордеонните първоучители – пианистите, които традиционно биват обвинявани, че са оставили на акордеонистите в наследство много други слабости – високите, блъскащи по клавишите пръсти, излишните въртеливи движения на китката, липсата на стабилна мехова техника. Това, което акордеонистите у нас не са научили от пианистите, се отнася главно до едногласната фактура

и е описано прекрасно от големия клавирен изпълнител, педагог и теоретик Григорий Михайлович Коган (Kogan, 1969). Според него при едногласна фактура съществуват **два основни клавирни типа апликатура**:

- **трипръстова** – водеща началото си от Черни и неговия ученик Лешетицки, и
- **петпръстова** – идваща от Лист и неговия последовател Бузони.

Отличителен белег на трипръстовата апликатура е отдаването на приоритет на трите силни пръста – 1-ви, 2-ри и 3-ти, като по възможност се избягват 4-ти и 5-и (това се отнася за едногласни пасажии, с изключение на техните краища, а не за октавите и акордите).

За петпръстовата апликатура е характерно по-равномерно използване на всичките пет пръста. Фигура 1 илюстрира двата типа апликатура – горе: апликатура Черни (трипръстова), долу: Лист – Бузони (петпръстова):

Фигура 1. Трипръстова и петпръстова апликатура

За своето време въвеждането на трипръстовата апликатура било оправдана стъпка и е изиграло полезна роля в клавирната практика. При тогавашните прийоми на свирене – съчетание на легатност с почти неподвижна ръка, то до голяма степен е избило пианистите от някои неразрешими проблеми, погубили немалко изпълнителски дарования (достатъчно е да споменем Шуман). В последвалите десетилетия обаче в пианистичните прийоми настъпили големи промени: legato станало по-малко „свързано“, по-скоро илюзорно, неговото място частично било заето от nonlegato; ръката получила по-голяма свобода на движенията, в частност започнал широко да се използва „събирателният“ тласък на ръката към 5-ия пръст посредством по-голямо или по-малко завъртане на китката от хоризонтално в полувертикално положение спрямо клавиатурата. В тези условия отпада необходимостта да се ограничава количеството на фактически свирещите пръсти: **първият пръст може да не се придвижва под, а да се прехвърля над четвъртия и петия пръст**. Слабостта на четвъртия и петия пръст се компенсира в този случай от пренасянето на центъра на тежестта на ръката в тяхна посока с помощта на горепосоченото събирателно движение. И тогава апликатури на Лист и Бузони престават да изглеждат абсурдни и оправдават своята обоснованост и удобна изпълнимост.

Най-голямото преимущество на апликатурата Лист – Бузони, както е показала практиката, е, че тя осигурява голяма печалба в скоростта. Това се обяснява:

- първо, с по-рядката смяна на позициите, и
- второ с факта, че с едно движение в една позиция се обхващат възможно най-голям брой тонове (фигура 2).

Фигура 2. Из „Испанска рапсодия“, Ф. Лист

Примерът е съставен от общо 15 тона, които при апликатура Черни се изпълняват с 5 смени на позицията, като с едно движение в една позиция се обхващат от 2 до 4 тона. При апликатура Лист смените са само 3 и с едно движение в една позиция се обхващат 5 тона.

Акордеонната изпълнителска традиция на българските народни музиканти се отличава с използването на трипръстовата апликатура поради характерната структура на музикалната тъкан, изпъстрена с множество специфични орнаменти. В народната музика опората в този апликатурен принцип има своята обосновка. Обучението по акордеон у нас обаче не се ограничава единствено с народната музика, а се основава на много по-широк кръг от музикални стилове и жанрове – от предкласиката до джаза и съвременната модерна оригинална музика за акордеон. Това предполага познаването, владееенето и използването не само на трипръстовата апликатура.

В обучението по акордеон у нас обаче апликатурните принципи Лист – Бузони са **абсолютно пренебрегнати**. Техниката на дясната ръка се развива единствено на базата на апликатурата Черни от началното обучение до завършване на висшето образование. Петпръстовата апликатура напълно отсъства от нотните издания, сякаш не съществува, и убягва от вниманието в теоретичните разработки у нас.

В педагогическата си практика авторът е успял да се убеди в предимствата и ефективността на тази апликатура. Тя, разбира се, не е приложима към всички едногласни пасажии в музикалните произведения, но прилагането на нейните принципи винаги когато е възможно, дава блестящи резултати. Сред всички обучаеми, които са усвоили и използват апликатурните принципи Лист – Бузони, се забелязва скок в техниката на дясна ръка. Това е чудесно средство, което не заслужава пренебрежението на българската акордеонна методика.

Както беше споменато по-горе, един от факторите, които влияят върху апликатурата, е постановката.

Правилната постановка е от изключително важно значение за удобноизпълнимостта на дадена апликатура. Така например отпуснатият лакът, „пречупването“ и въртенето наляво и надясно на китката са недопустими при петпръстовата апликатура, която разчита на цялостното преместване на ръката при смяна на позициите чрез описаното събирателно-гласкообразно движение, при което китката и лакътят трябва задължително да са на една линия. Пречупването и въртенето на китката обаче са неизбежни в някои други случаи, за което се споменава по-нататък във връзка с изпълнението на многоглас в легато.

Другият фактор – **темпо**, също влияе върху избора на пръстовка. Практиката показва, че апликатура, която в бавно темпо е удобна, в бързо темпо често се оказва неуспешна. Затова при изработването ѝ трябва да се има предвид реалното, а не работното темпо.

Подобно е и положението с **щрихите**. Ако дадена апликатура е удачна например в *nonlegato* или *staccato*, тя невинаги се оказва изпълнима в *legato*. И тъй като **не удобството на апликатурата определя избора на даден щрих**, а художествените изисквания, които поставя пред изпълнителя съответното произведение, то **не би следвало да се променя щрихът в услуга на апликатурата**, както често се случва в нашата акордеонна практика, а обратно – **задължително е да се търси най-подходящата апликатура за съответния щрих**, с помощта на който най-пълно може да бъде изразен авторовият замисъл в съответствие с характера, стиловете или жанрови особености на изпълняваната музика. Казаното не се отнася за работните варианти, при които понякога, от технически съображения, даден пасаж се упражнява в друг щрих. При разчитането на нотния текст произведението трябва да се изсвири по начин, който да хвърля светлина върху логиката на различните последования и съчетания на пръстите – например при пасаж в *staccato* принципът за естествената последователност на пръстите става по-осезателен, ако съответните пасаж се упражняват в легато. Разчитането и запаметяването на пръстовката се улесняват, ако бъде разбрана връзката между нея и структурата на нотния текст.

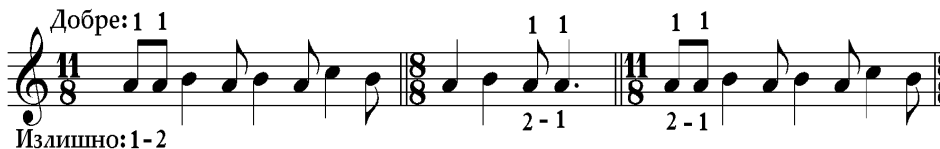
Смяната на пръсти при повтарящи се тонове:

- не е приложима всякога;
- прави се понякога за постигане на пеещо *legato* в кантиленни епизоди;
- прави се винаги в произведения с много бързо темпо, където има опасност някои тонове да не се чуят или да прозвучат неясно (фигура 3 и 4).

В зависимост от броя на тоновете в групата от повтарящи се такива, а също и в зависимост от това дали повтарящите се, предходните и следващите тонове се извличат от бели или черни клавиши, съществуват апликатурни варианти. Приоритетно е използването на силните три пръста (1, 2 и 3), но понякога се налага, дори за изпълнителя е по-удобно, да бъдат включени и другите два пръста (4 и 5). В последния такт от фигура 4 възможността за подобно апликатурно решение (последованието от пръсти 4-ти, 3-ти 2-ри, 1-ви при повтарящия се тон f²) е отбелязана като втори вариант, поставен в скоби. „Галоп“ от Кабалеvски (фигура 3) също предлага подобна възможност – след първия такт от примера текстът нататък би могъл успешно да се изпълни и чрез редуването на 4-ти, 3-ти, 2-ри, 1-ви или 5-и, 4-ти, 3-ти, 2-ри, 1-ви пръст.

Смяна на пръстите при повтарящи се тонове се избягва най-често там, където се замъглява музикалната мисъл и където тази смяна не е рационална — излишно натоварва съзнанието на изпълнителя и затруднява двигателната му дейност (фигура 5).

Това е част от темата на вариациите, която се изпълнява в бързо темпо. Тук смяната на пръсти при двукратното, както и при четирикратното повторение на тона „да“ е излишна, защото усложнява и затруднява както осмислянето на фразата, така и самите изпълнителски движения. Пъргавината и отчетливостта на повтарящите се тонове, изсвирени с един и същ пръст, се осигурява от пружиниращите движения на китката, които следва да се прилагат в такива случаи.

Апликатурата при изпълнението на многогласна фактура има някои специфични особености, по-важните от които ще бъдат представени накратко в следващите редове.

При музикални произведения с полифонична фактура най-голям проблем създават многогласни построения, изискващи изпълнение в щрих legato. Често използван апликатурен принцип в такива случаи е **замяната на пръстите върху лежащ тон**.

В дясна ръка понякога се налага **прехвърляне на 3-ти, 4-ти или 1-ви пръст над 5-и във възходяща посока или 5-и под 4-ти и 3-ти в низходяща посока**.

Подобна апликатура е съпроводена с „пречупване“ на китката в ставата перпендикулярно нагоре или надолу спрямо клавиатурата или в посока ляво – дясно.

За запазване на legato в гласоводенето нерядко се използва и **приплъзване** на някой от пръстите, най-често 1-ви, от черен към съседен бял, от черен към черен или от бял към бял клавиш във възходяща или низходяща посока и от бял към черен в низходяща посока.

В полифоничната фактура особено важно е да се съблюдава изискването за икономия и целесъобразност на движенията при изработване на апликатурата. Освен от съображенията за правилно гласоводене изборът ѝ се влияе от необходимостта за превключване на регистрите. Често тези превключвания съвпадат с натискането на даден клавиш или бутон от басовия гриф – например навсякъде в лява ръка в „Прелюд и fuga в е-moll“ из „Осем малки прелюдии и фути за орган“ от Й. С. Бах, в транскрипция за стандарт басов акордеон от Г. Митев (Mitev, 1982). Затова при изработване на апликатурата трябва да бъде съобразена необходимостта в дадения момент да има свободен пръст, който да е в близост до съответния регистър-превключвател. В такива случаи е желателно пръстът, с който се натиска регистърът, също да се отбележи в нотния текст.

При определяне на апликатурата в акордова фактура, особено в legato, трябва да се имат предвид няколко неща.

1. Ако има общ тон в единия и другия акорд, желателно е той да се извири с един и същ пръст.

2. Ако в акордите няма общи тонове:

– да се осигури удобна апликатура за високите или ниските глас;

– да се заместят пръсти върху клавиш в натиснатото положение, като така се освобождават други подходящи за следващия акорд.

3. При акорди, съставени от пет или шест тона, от които долните два са на интервал секунда, както нерядко се случва в джазовите пиеси (например акорд, съставен от тоновете c^1 , d^1 , fis^1 , a^1 , c^2 , d^2), 1-ви пръст натиска два клавиша едновременно.

Акорди, при които по-късите 1-ви и 5-и пръст попадат на черни клавиши, изискват особено внимание (напр. акорд, съставен от тоновете cis^1 , e^1 , g^1 , d^1 , cis^2). Трудността идва оттам, че по-дългите пръсти – 2-ри, 3-ти и 4-ти, трябва да натискат

клавишите по-навътре, което изисква повече усилия при натиска. Това, което може да направи изпълнителят в такива случаи, е да се постарее малко повече да свие тези пръсти и същевременно да изправи другите два така, че върховете на всички по възможност да са приблизително на една линия и натискът на всички пръсти да е по-близо до външната част на клавиатурата.

При избора на апликатура за лява ръка е добре тя да бъде съобразена с положението на меха в дадения момент. Както е известно, при по-отворен мех, свиренето с басови копчета на тонове от бемолните тоналности е много по-затруднено, отколкото, ако положението на лявата ръка е по-близо до диезните. Затова често се налага енхармонична замяна на някои от тоновете и избиране на подходяща апликатура в съответствие с това. При поява на големи разстояния (скокове) в лява ръка трябва да се прецени дали могат да бъдат енхармонично заменени тоновете преди или след скока. В случай че не е уместно, скокът се осъществява чрез завъртане от китка при по-малки разстояния и чрез преместване на цялата ръка, съпроводено със завъртане при по-големи разстояния.

В някои, макар и по-редки случаи, когато са изчерпани вариантите за използването на обичайните за левия мануал пръсти (от 2-ри до 5-и), се налага използването на 1-ви пръст за натискане на басови копчета от реда на умалените акорди от стандарт басовия гриф. Първи пръст в лява ръка се използва сравнително по-често при изпълнение на полифонични транскрипции с баритон басы.

В заключение може да се каже, че настоящото изложение отчасти допълва някои празнини в съществуващата до момента акордеонна методическа литература, но познанието за апликатурата не се изчерпва с написаното дотук. Опитът да бъде представена акордеонната апликатурна проблематика, се базира само на част от огромното разнообразие от специфични особености, свързани с индивидуалността на изпълнителите, фактурата и художествените изисквания на всяко конкретно музикално произведение. Представените накратко принципи и технологични указания са извлечени от теоретичния и практически педагогически и изпълнителски опит – както чужд, така и личен, но не следва да се третира като аксиоми, към които педагогът и изпълнителят да се придържат сякаш, а по-скоро като насоки, които авторът се надява да бъдат полезни при избора на апликатурно решение в сложния творчески процес на работа на акордеонистите над музикалните произведения.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Avramov, B. (1988). *Muzikalni akvareli. V: Piesi za akordeon ot balgarski kompozitori*. Sofia: Muzika. [Аврамов, Б. (1988). Музикални акварели. В: *Пиеси за акордеон от български композитори*. София: Музика].

- Kabalevski, D. (1967). Galop. V: Radoev, Xr., Atanasov, At. *Shola za naprednali akordeonisti. Kurs za usavarshenstvuvane*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Кабалевски, Д. (1967). Галоп. В: Радоев, Хр., Атанасов, Ат. *Школа за напреднали акордеонисти. Курс за усъвършенствуване*. София: Наука и изкуство].
- Kogan, G. M. (1969). *U vrat masterstva. Rabota pianista*. Moskva: Muzika. [Коган, Г. М. (1969). *У врат мастерства. Работа пианиста*. Москва: Музыка].
- Mitev, G. (1982). *J. S. Bach. Osem malki preliudii I fugi za akordeon*. Sofia: Muzika. [Митев, Г. (1982). *Й. С. Бах. Осем малки прелюдии и фуги за акордеон*. София: Музыка].
- Viurtner, R. (1972). Kampanela. V: Panaiotova, L. & Penchev, P. *Shola za naprednali akordeonisti. Chast Vtora*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Вюртнер, Р. (1972). Кампанела. В: Панайотова, Л. & Пенчев, П. *Школа за напреднали акордеонисти. Част втора*. София: Наука и изкуство].

FINGERING PRINCIPLES AND THEIR APPLICATION IN ACCORDION EDUCATION

Abstract. The main principles for the selection of fingering when performing music accordion pieces are presented. An emphasis is placed on the advantages of fingering “Liszt – Busoni”, which is up to now completely neglected in Bulgarian accordion methodology – it is absent from the printed music, it is not included in the training manuals, it is not the focus of attention in the theoretical methodological works and is not applied in the practice of performance in our country. Some of the most important factors that affect fingering, the fingering specific features in the performance of monophonic and polyphonic texture, as well as characteristics associated with differences in the structure of the right and left manual on accordion are covered in short. The briefly presented principles and technological guidelines are derived from the theoretical and practical teaching and performing experience – both personal and that of others.

✉ **Dr. Diana Stancheva, Assist. Prof.**
Plovdiv University “Paisiy Hilendarski”
Plovdiv, Bulgaria
E-mail: dianahaus@abv.bg